

BÍRÓ LAJOS

ANNO DOMINI 2000

*Előadás a Cobden Szövetség szemináriumában
1930. évi október hó 21-én.*

A MAGYAR COBDEN-SZÖVETSÉG KIADÁSA BUDAPEST

FISCHER ÖDÖN elnök:

Mélyen tisztelt Hölgyeim és Uraim!

A Magyar Cobden Szövetség ülését megnyitom és megilletődött, őszinte szeretettel üdvözlöm körünkben, kit régen és fájón nélkülözünk: Biró Lajost.

Biró Lajos a legmaibb művészi kifejezőeszköznek, a filmnek, jóformán egyedüli klasszikusa. S ebben a pillanatban, mikor itt köszöntöm, Tokióban és Londonban az ő művészi erejétől és fantáziájától elevednek meg a képek, az ő költőiségének ereje emel fel egyszerű lelkeket és ragad el olyanokat is, akik világosságnál szegyeinek meghatódni és emberi dokumentumokra emberi őszinteséggel reagálni.

Nagy tisztelettel bámuljuk szelleme hatalmát, amely a társadalom legaljától a társadalom ormáig, nyelvek, fajok és színek elválasztó akadályain keresztül tud uralkodni s mégis, hogy most itt áll előttünk, szemtől-szemben, kissé irigykedünk, hogy a nagyvilágé és *nemcsak* a miénk.

Hosszú évek óta hiányzik szavának hasonlíthatatlan üteme és vezérlő értelme publicisztikánkban és az irodalomban. Ha valamikor, úgy az elmúlt tíz évben lett volna rá legnagyobb szükségünk, abban a korszakban, amikor csak a hozzá hasonló nagy lelki és szellemi erejű embernek sikerülhetett volna megmeneteni, a betűt, hogy ne zsoldoskatonája, hanem vezére legyen a közvéleménynek.

Ritka írói egyéniség, akiben a kultúra legmagasabb foka és a tiszta kritika: a legnemesebb páthosszal találkoznak. Írása a romantikus líra és a merész naturalizmus, a precíz emberlátás és a csillogó fantázia pezsdítő vegyülete, amelyből mindig kiérezzük az emberiség fejlődésébe vetett őszinte hitét, a gyötrő igazságtalanságok felett érzett elkeseredését, lelkiismeretének szavát, — mely mintha mindnyájunk lelkiismerete volna. Nem az erőszakban, hanem az értelem eszközében bízunk, nem osztályharcot, hanem előbb a mai osztályok fölé emelkedett bölcsebb, igazságosabb és tisztább embertípust akarja.

Bíró Lajos e teremben nemcsak közönségével és híveivel találkozik, de hívőkkel, akik világhírből hazahívják, szűk és egyre fájdalmasabb keretek közé, mert szükség van magasrendű értelmére és — szívére.

És azokkal is találkozik, akiket meghódított esz-

méinek s akik a nagy hajótörés után kimentették a hullámokból azt a magyar és polgári gondolatot, amelyet jobbra és balra olyan sokan cserbenhagytak s amelynek ő volt egyik legragyogóbb és legkonokabb apostola.

Nem szűntünk meg és nem szűnünk meg visszavárni Biró Lajost, tollát, szavát, könnyeit és mosolyát. Kell, hogy érezze, hogy ott a gyökere, ahol jól ismerik, ahol tehát nagyon szeretik. És kell, hogy visszavezesse őt hozzánk, publikumához, ami énjének parancsa: az, hogy író és az, ami lelki éghajlata, — hogy: *magyar* író.

Kérem, tartsa meg előadását.

ANNO DOMINI 2000.

A jövővel való törődés, a kontinentális Európában, különösen a Berlin-Bagdad vonal körül, mindig gyanús és problematikus valami volt. Kik foglalkoztak vele? Cigányasszonyok és borzas agitátorok. Kik elleneztek, kik utálták és kik vetették meg? Mindazok, akik a tekintélyt, az erőt jelentették, akikhez felnéztünk ízlésért, akik a szellemi életünket, gazdasági életünket, társadalmi életünket irányítják. Államférfiak és politikusok: megfordított Mózesek, akik látni sem akarják az ígéret földjét, ha nem ők vezethetik be rá a népüket. Pénzügyi cézárok, a Nur-wirtschaftlerek, akik azt tartják, hogy nem igével, csak kenyérral és az ember és akik ebből azt a következtetést vonják le, hogy tehát kenyér se kell, hogy okvetlenül jusson mindenkinek. A praktikus élet emberei, akiknek még a természettudomány sem imponál, mert mit ér az, ha a tudomány előre meg tudja mondani, mi történik az uránium atomban, mikor néhány elektronja elmozdul a helyéből és mit ér az, ha előre meg tudja mondani, hogy ötszáz év

múlva melyik napon, milyen órában és milyen percben áll be a teljes napfogyatkozás, ha egyszer ugyanez a tudomány teljességgel nem tud felelni arra a kérdésre, hogy a Magyar Általános Köszén a holnapi tőzsdén fölmege-e vagy lemegy.

Azok ai műhelyek, amelyek a művelt embert szellemi poggyással látják el, ebbe a szellemi poggyászbba sok mindent beleraknak, de nincs az egész gazdag fölszerelésben egyetlen kicsi iránytű sem, amely a jövő felé mutat. A művelt ember eltölt négy évet elemi iskolában, nyolcat a középiskolában, négyet az egyetemen. Tizenhat év. Nem túlzás azt mondani, hogy ebből a tizenhat évből nyolc éven át foglalkozik a múlttal: görögökkel és latinokkal, hun háborúkkal és pun háborúkkal, de nem egy év, nem egy hónap, hanem valószínűleg egy hét se jut ebből a tizenhat évből a jövő felé fordított elmélkedésre. Művelt emberek ezrei hajlandók esküt tenni rá, hogy az, amit ők történelemként ismernek, az nem szubjektív álomlátás és nem művészi célzattal kifestett elképzelés, hanem igenis, a valóságnak hű képe. És ugyanezek a művelt emberek viszont hajlandók esküt tenni rá, hogy a jövővel való foglalkozás cigány-asszonyoknak és borzas agitátoroknak való: hazugság, babona és félrevezetés.

Az államok életében és a nemzetek gazdasági életében kísérlet se történik arra, hogy a következő tíz, húsz, harminc esztendőre csak valami általános irányvonalat is próbáljanak felállítani a nemzeti munka, a nemzeti szaporodás és a nemzeti gyarapodás számára, vagy hogy csak meg is próbálják kitapogatni a fejlődés útját és az elkövetkező évtizedek szükségleteit. Ausztria életére azt mondtuk a háború előtt, hogy a Fortwursteln-ra van berendezve. Nem volt igazunk. Minden nemzet élete a Fortwursteln-ra van berendezve. Ma. Meddig még?

Nem úgy van-e, hogy a jövő iskolája, amely mindenben különbözni fog a ma iskolájától és amelyben a ma iskolájának úgynevezett tananyagából kő nem marad kövön, nem úgy van-e, hogy az eljövendő generációknak ez az iskolája a tanítványai figyelmét egyre nagyobb intenzitással irányítja majd a jövőre? Nem úgy van-e, hogy az utánunk jövő generációk politikája abban különbözik majd gyökeresen a mának a politikájától, hogy a jövővel való rendszeres és tudományos jellegű foglalkozás lesz? Nem úgy van-e, hogy a jövő gazdasági élete nem egy évre kalkulál majd, hanem évtizedes nemzeti és nemzetközi programmokba állítja bele a maga kalkulációját?

Nem igaz-e végül, hogy most olyan világtörténelmi

időjárás van, hogy éppen az úgynevezett praktikus élet emberei kérdezik egyre gyakrabban és egyre nyugtalanabban, hogy mi lesz holnap és merre megyünk voltaképpen? Nem igaz-e, hogy éppen a gazdasági élet vezetői érzik elviselhetetlennek azt a Fortwursteln-t, ami eddig országok élete és nemzetek gazdasági élete volt?

Mit jelent ez a feszültség, ez a nyugtalanság, az atmoszférának ez a terhessége és a mindennapos életnek megszorított bajai? Nem azt, hogy holnap jön az összeomlás, a nagy zivatar, a kladeradatsch. A tegnapi és a mai ijedelmek feleslegesek: nem omlik össze Németország, nem omlik össze Ausztria és természetesen nem rendül meg Magyarország. Az a rettenetes válság, amely most Európát és Amerikát kínozza, nemsokára enyhülni fog és az európai élet és az amerikai élet megint hasonlít majd az úgynevezett normális élethez. De ez a világtörténelmi időjárás, amelyet a csontjainkban érzünk, ez a feszültség, amely az atmoszférában van, igenis jelenti azt, hogy az emberiség életében bezáródik egy fejezet és nyílik egy új fejezet. Jelenti azt, hogy az emberiség élete millenáris fordulóponthoz jutott.

Nem arról a közkeletű megállapításról van szó, hogy a kapitalizmusnak vége van és hogy a követ-

kező évszázad likvidálni fogja. Az az átalakulás, amelyben benne vagyunk, ennél egy-két vonatkozásban kevesebb és sok tekintetben több. Az a korszak, amely vége felé jár, sokkal a modern kapitalizmus előtt kezdődött.

Ha megpróbálunk elképzelni egy fiatalembert, egy átlagos fiatalembert, aki az Úr kétezredik esztendejében egy newyorki felhőkarcoló huszadik emeletén befejezte a munkáját, feláll az íróasztalától, átnéz a szemközti lévő házra és lenéz az utcára; és ha fölvetjük azt a kérdést: milyenek lesznek azok az életformák, amelyek között ez a fiatalember él, milyen lesz a társadalomban való elhelyezkedése és a szellemi élete, mit lát az utca túlsó oldalán és mit lát az utcán, akkor azt kell felelni, hogy ennek a fiatalembernek a külső és belső életében alig marad egyetlen dolog, amely a mára hasonlít. Hol kezdődik az egész? Az a ház, amelyet az utca túlsó oldalán lát, egészen más lesz, mint a mi házunk. Miért? Az ember évezredekig kővel és fával épített; néhány évtizeddel ezelőtt jött a fordulat: acél és vasbeton és üveg. De az a ház, amelyet a newyorki fiatalember látni fog, nemcsak abban különbözik a mi házainktól, hogy az acél és a vasbeton megtalálta a maga stílusát (ezt a newyorki felhőkarcolókon legalább is

a kezdeteiben már látni lehet), hanem azért, mert newyorki építészek állítása szerint a kétezredik esztendő házában nem lesznek többé ablakok. Az ablakok helyett — mondják a newyorki építészek — a szoba egyik falát üvegből építik majd és pedig olyan üvegből, amely nemcsak világosságot ereszt be a mainál nagyobb bőségben, hanem áttereszt a napnak olyan sugarait is, amelyeket a mai ablaküvegeink elnyelnek, egészségünknek igen nagy kárára. Egy ilyen irodaszoba egy newyorki felhőkarcolóban tehát úgyszólván klimatikus gyógyhely lesz. Olyan hatása lesz, mint mikor ma kvarclámpával kezelik és vitaminnal etetik az embert. De hogyan jut ez a klimatikus gyógyhely levegőhöz: hajlandó megbotránkozva kérdezni az ember. Úgy, felelik erre a newyorki építészek, hogy a szellőzés mai módszere — ablakokkal — primitív, barbár, antihigienikus. A jövő házában a falak között elhelyezett csöveken át állandóan friss levegőt, elhasználatlan, portalan, szűrt, csiramentes levegőt nyomnak át majd a szobákon, a szobák levegője tehát sohasem használdik el úgy, mint ma, a szobák lakói mindig alpesien friss levegőt szívnak, és ez a mindig megújuló levegő télen egyenletesen meleg lesz és nyáron egyenletesen hűvös. Amint New-Yorkban ma sincs már nagyobb filmszínház, amely-

nek a nézőterén a pokolian forró newyorki nyárban paradicsomi hűvösség ne fogadná a nézőt. Ilyen lesz tehát a ház, amelyet a newyorki fiatalember az utca túlsó oldalán lát. Milyen lesz az utca? Egy európai utca, mondjuk a Boulevard des Italiens Parisban 1890 körül nem különbözött lényegesen a császári Rómának egy utcájától, valamikor Krisztus születése körül. Emberek, lovak és kocsik. És a Garde Républicaine sisakjait és vértjeit! messziről római sisakoknak és vérteknek lehetett volna nézni. Az utca az elmúlt évtizedekben kezdte gyökeresen megváltoztatni a képét. A newyorki utcáról máris majdnem teljesen eltűntek a lovak. Nemsokára eltűnnek majd az emberek is. Az utcai közlekedés az amerikai nagyvárosokban csődbe⁷ jutott, vagy mondjuk így, csőd előtt áll. A kétezredik évben mindenütt, ahol ma egy utca van, valószínűleg két utca lesz. Az egyik a földön, a másik a föld alatt. Esetleg egy harmadik is, a föld felett. Az egyik gyalogjárók számára, valószínűleg mozgó járdával, a másik — hogy a hivatalos kifejezést használjuk — géperejű járművek számára, amelyek mellelleg kötelesek lesznek rá, hogy legalább hetven kilométeres sebességgel mozogjanak. A harmadik utca talán a teherforgalmat bonyolítja le.

Ilyen lesz a ház és ilyen lesz az utca. Milyen lesz

az a fiatalember, aki most a felhőkarcoló üvegfalán át átnézett ,a szemközt lévő házra? Először is ez a mi fiatalemberünk valószínűleg magasabb lesz, mint a mai átlagember. Ez kissé meglepően hangzik annak, aki annyit hallott a hajdankor hőseiről és az emberiség általános degenerálódásáról. De, ugyebár, mikor az angol arisztokrácia egy történelmi felvonulásra fel akarta venni az ősök ruháit és fegyvereit, kiki a maga ősapjáját, akkor kiderült, hogy a páncélingek szűkek és a vérték semmiképpen sem mennek össze. A hajdankori hősök, a vasba öltözött hősök keskenyvállúak és szűkmellűek voltak, arról nem is beszélve, hogy az átlagos életkoruk negyven esztendő volt. Egészségesebb lakás, egészségesebb táplálkozás, több fürdő, több szappan és több sport az ivadékokat szálásabbakká és vállasabbakká tette. A newyorki fiataleberről joggal tételezhetjük fel, hogy mint a newyorki bevándorlók második generációja az első generációtól, ő is abban különbözik apától és nagyapától, hogy a jó táplálék és az egészséges élet és a fejlettebb higiéné izmosabbá, erősebbé és magasabbá teszi. Az arca? Vannak, akik az ember számára valamikor sok ezredév múlva intelligenciát sugárzó arcot, de viszont kopasz fejet és fogatlan száját jósolnak. A mi newyorki fiatalemberünk egy ilyen fejlődésnek

még semmiféle jelét nem fogja mutatni. De az arcán nyilván rajta lesz egy-két szép jegye már annak, hogy az apái is egészséges életet éltek és hogy egyre intenzívebben foglalkoztak szellemi dolgokkal. Elégedjünk meg avval, hogy a newyorki fiatalember megnyerő külsejű, szimpatikus átlagember lesz. Ez a szimpatikus fiatalember azonban nemcsak pillanatnyi egészségét, tehát hibátlan testi kondícióját fogja élvezni, hanem pontosan tudja majd azt is, hogy a tizenkilencedik század és a huszadik század eleje az emberiség átlagos életkorát húsz évvel hosszabbította meg és hogy a kétezredik évig eltelt esztendőkhöz ehhez legalább még új húsz évet adtak. Minthogy a newyorki fiatalember ezenkívül tisztában lesz azzal is, hogy az orvostudomány nemcsak hosszú életet ígér neki, hanem a biológia a fiatalságát is meghosszabbítja egy-két évtizeddel, ez a fiatalember legalább olyan intenzíven érdeklődik majd az orvosi kutatás műhelyeiben folyó munka iránt, mint a mai fiatalság a futballmeccsek iránt és legalább olyan jól fogja ismerni a nagy kutatók munkájának az általános tendenciáját, mint a mai fiatalság a filmsztárok privát életét.

Milyen lesz a mi fiatalemberünk ruhája? Egy van, amire senki sem vállalkoznánk: az, hogy megpró-

bálja elképzelni azokat az esztelenségeket, amelyekre a divat vetemedhetik. Ha lehetséges volt az, hogy a férfiruha évtizedek óta egyesíti a legvigasztalanabb rútságot, a legtökéletesebb haszontalansággal, alkalmatlansággal és nehézkességgel, akkor a jövőben is minden lehetséges. De itt nem ez a fontos. Fontos az, hogy a mi fiatalemberünk aligha hord már olyan ruhadarabot, amely egyenesen állati anyagokból készült volna. Az ember ezer évek fejlődése során kitalálta, hogy jó dolog a juhot etetni, mert akkor megnyírhatja. Jó dolog a selymhernyónak eperfa-levelet adni, mert akkor kiszedheti a gubóból a selyemfonalakat. Ez a kerülő út alighanem hosszadalmos lesz a kétezredik év embere számára. A mi fiatalemberünk a newyorki felhőkarcolóban tudni fogja, hogy az emberiség történetének egyik legnevezetesebb eseménye az volt, amikor a kémia rávetette magát a kátrányra és a kátrányból csinált egymásután: csodálatos festőszereket, rettenetes erejű robbantószereket, elragadó parfümöket és csodálatos hatású gyógyszereket. A mi emberünk tudja, hogy nemcsak az indigót és a bíborcsigát és a selyemhernyót lehet pótolni, hanem úgyszólván minden anyagot, amelynek a megszerzése hosszadalmassá, vagy bajossá válik az emberiség számára. A mi emberünk

tudja, hogy a laboratóriumnak csak fel kell adni egy érdekes leckét: például azt, hogy csináljon kukoricacsutkából királyi palástot és akkor a laboratórium a szénatomoknak ide-odatologatásával a kukoricacsutkából királyi palástot fog csinálni. A mi emberünk tudni fogja, hogy a laboratóriumnak, legalább is a mi korunkban, van egy rejtelmes belső tendenciája: minden problémát, amelyet emberi agy ki tud gondolni, az emberi agy a laboratoriuiban meg is tudja oldani. A mi newyorki fiatalemberünk tehát lázasan érdeklődik majd a laboratóriumok munkája iránt és a műveltsége lehetővé fogja tenni, hogy ezt a munkát intelligens figyelemmel kísérje. Magától értődik: ez a mi emberünk természetesnek találja majd, hogy a tér az egyetlen objektív valóság, de viszont, hogy a tér görbült. Hogy az idő a tér negyedik dimenziója, és hogy a fizika a Quantenmechanik alapján építi fel a számítását. Legyen szabad itt megmondani, hogy én ezeket a szavakat nemcsak minden pretenció nélkül, hanem rendkívül aggódva és majdnem szégyenkezve használom. Én becsületesen és fáradtságosan igyekeztem megismerkedni a modern fizika eredményeivel; és be kellett látnom, hogy egészen homályos utalásokon és egészen általános jelzéseken kívül semmit se kaphatok belőle. A tér görbülete.

Soha nem fogom megérteni. Ez meglehetősen búsított és sokáig megszégyenített. Egészen addig, amíg kiváló fizikusoktól Berlinben azt nem hallottam, hogy tudós társaságok ülésein, amikor a modern fizika problémáiról és eredményeiről van szó, ott ülnek a tudomány híres öregjei, a nagy Geheimratok és lát-szik rajtuk, hogy nem értik, miről van szó. És amikor hozzászólnak az előbb említett Quantenmechanik kérdéseihez, akkor kétségtelenné és nyilvánvalóvá teszik, hogy valóban nem értik, miről van szó. És más komoly tudósoktól hallottam, hogy orvosegyesületi üléseken szó van a biológia és a fiziológia új eredményeiről és megint csak ott ülnek a tudomány nagy öregjei, a nagy Geheimratok és nem értenek a dologhoz. — És mindez nem malíciára, hanem melánkóliára indítja az embert. Az embernek a világról való tudomása olyan tökéletes átalakuláson megy át, hogy az egyik generáció nem is érti azt, ami a következő generáció számára olyan természetes lesz, mint számunkra az, hogy a föld gömbölyű. A mi fiatal-emberünknek a tudása az anyag természetéről és a világűr végességéről vagy végtelenségéről, mikrokozmoszról és makrokozmoszról tökéletesen és alapvetően más lesz, mint a mienk.

Persze nem ez a fontos kérdés. A fontos kérdés az,

boldogabb lesz-e a newyorki fiatalember? Nehéz felelni erre a kérdésre. Mindenesetre összehasonlíthatatlanul szabadabb' lesz, mint mai elődei. Ez a fiatalember, ha szabad így kifejezni, pszichoanalizált generációknak lesz az ivadéka, és olyan kérdések, amelyek a ma embereit még kínozzák, nála többé számba se jönnek. Ennek a fiatalembernek sokkal kevesebb lesz a félelme, mint mai társaié. Nem fél a szerelemtől, az éhségtől, a munkanélküliségtől, nem fél öregségtől, nem fél az éjszakától. Nem fél a harctól és a kudarctól. A munkanapja ötórás lesz, esetleg csak négyórás, esetleg csak háromórás. A munkahete ötnapos. Az éve? Még az éve *is* más lesz, mint a mi évünk, valószínűleg tizenháromhónapos, mint ahogy egy indítvány, amely a Népszövetség előtt van, máris ajánlja.

Milyen lesz ennek a fiatalembernek a szerelmi élete és milyenek lesznek a családi viszonyai? Érdekesebb lett volna talán, ha ennek a kérdésnek megvilágítására fiatalemberünk helyett egy fiatal nőt próbáltunk volna elképzelni a newyorki felhőkarcolóban; vagy ha fiatalemberünk a felhőkarcoló üvegfalán át most legalább is jeleket adna egy fiatal hölgynek, aki a túlsó oldalon levő ház üvegfa mögött éppen megjelenik. Ez azonban nagyon messze

vezetne. Az egyszerűség kedvéért maradjunk meg a teremtés úgynevezett uránál.

Először is tisztában kell lennünk vele, hogy amikor ma Amerikában a házasság kérdéséről és kríziséről beszélgetünk, akkor teljesen fölösleges fejtöréssel fárasztjuk magunkat. A házasság két ember ügye, két embernek egyre inkább priváttá váló privát ügye. Ezt a kérdést Amerikában az utánunk jövő generációk simán és maradéktalanul meg fogják oldani. A probléma ott kezdődik, ahol nem két emberről van többé szó, hanem háromról: anyáról, apáról és gyermekről, egyszóval nem házasságról, hanem családról.

Itt meg kell állni egy percre. Ez az egész elgondolkozás a jövőről New-Yorkot szemelte ki helyszíneként és példaként azért, mert Amerika gépi civilizációnk élén jár és mert Európa nagyjában alighanem úgy fog fejlődni, mint Amerika. Mármost: aki az amerikai életet európai szemmel nézi, az nem tagadhatja le magának azt, hogy iskoláskönyveink egyik ellentmondást nem tűrő és valóban soha kétségbe nem volt igazsága Amerikára nézve alig igazság többé. „A társadalom alapja a család”, Amerikában minden jel szerint nem a család többé a társadalom alapja. Nehéz volna megmondani, hogy ha nem a család, akkor tehát mi. De egy dolog nem kétséges: az ame-

rikai család nem az többé, amit mi megszoktunk családnak tekinteni. A család elhullajtotta gazdasági funkcióit: nemcsak szappant nem főz senki többé otthon, hanem főzni is egyre kevésbé főznek az amerikai otthonban. Otthon? Klinikákon születünk — mondja egy amerikai író — kiseddóvók és intézetek nevelnek fel bennünket, apartmentházakban élünk, vendéglőben eszünk, a klubban látjuk vendégül a barátainkat, szanatóriumban halunk meg, és a krematórium az utolsó állomás. Szülőknek és gyerekeknek a viszonya más Amerikában, mint Európában; amerikai gyerekek olyan gyerekkorban érzik magukat egy nagy közösség független tagjainak, amely korban európai gyerek még engedelmet kér az apjától, hogy a szomszéd utcába elmenjen. Másrészt sok amerikai apa természetesnek találja, hogy szerencsés fiának a gazdagságából neki egy morzsa se jut. Hova visz ez a fejlődés? Én, ha szabad megmondanom, konzervatív vagyok. Sok amerikai beszélgetésben és vitában minden ellenkező jóslattal szemben fenntartottam azt a véleményemet, hogy anyának, apának, gyereknek a megszentelt háromsága évszázadok múlva is a legnagyobb örömforrás lesz igen sok ember, a legtöbb ember számára és bizonyosan éppen a legjobbak számára. De koncedálnom kell, hogy a

család Amerikában azon a ponton van, hogy gazdasági funkciói után elveszíti legfőbb értelmét, legnagyobb igazolóját, egyetlen igazi *raison d'être*jét: a családtól a kiseddévó, az iskola, az orvostudomány, a pedagógia, a pszichológia, a közösség elvitatja a nevelésre való alkalmasságát és hivatottságát. Ha most elképzelünk egy olyan emberiséget, amelynek az átlagos életkora valahol a nyolcvan év vagy a száz év körül van és ha elképzeljük, hogy a gyerekek az apa védelmére semmi szüksége nincs többé, akkor azt kell mondanunk, hogy Amerikában egy távoljövőben a család igazán mást fog jelenteni, mint ma. Legyen szabad visszatérnem a mi emberünkhöz ott a newyorki felhőkarcoló üvegfa mögött. Nyugodtan feltételezhetjük, hogy fiatalemberünk szerelmi élete rendben van, ha a szerelem az ő generációja számára kissé mást is jelent, mint száz évvel azelőtt. Tétélezük fel ezenkívül, hogy családi összetartozást is ismer; és kérdezzük meg újra, boldogabb-e? A kérdésre nem lehet felelni. Elégedjünk meg avval, hogy ez a fiatalember erősebb, egészségesebb, gondtalanabb és szabadabb; és hosszabb életű a földön. És ha most csakugyan átint a túlsó oldalra a másik üvegfal mögött megjelenő kisasszonynak és ha nemsokára a saját automobilukban, esetleg a saját repülőgépükön kirán-

dulnak valahová, valami nemzeti parkba Jowa államban vagy South Carolinában, akkor bizonyosan legalább úgy élvezik az életet, mint ahogy valaha fiatalok élvezték. Hová mennek? Bizonyosan tagjai nagy játékközösségeknek: golf kluboknak és atlétikai egyleteknek. De bizonyos, hogy komolyabb játékokat is játszanak. Valószínűleg színházat, mint előadók, de bizonyosan, mint közönség. Valószínűleg zenét. Mindent teljes odaadással és teljes gondtalansággal, hiszen nem ismerik az anyagi nyomorúságot, nem ismerik a holnapért való emésztő gondot és nem ismerik az öreg kortól való rémült reszketést. Nagy válságai lesznek az életüknek, mert az élet a jó Istennek mindig különös ajándéka marad, mert örökké problematikus, és gyakran a tragédia árnyéka vetődik rá. De valószínű, hogy ez a mi emberünk, most már két emberünk, megint tud majd valamilyen feleletet a lét végső kérdéseire, vagyis lesz vallása, de legalább is kultúrája, ami ma nekünk nincs, és ha csoportokba gyűl, akkor a gyülekezései között megint lesznek olyanok, amelyek megérdemlik az Istentisztelet nevét.

Ez a kép az árnyoldalaival és fényoldalaival, veszteség- és nyereségszámlájával egészben véve nem ijesztő. A jövő Amerikáját próbálja ábrázolni. Ilyen lesz-e Európa jövője is? Nagyjában talán

ilyen . . . de itt fel kell vetnünk egy kérdést és felelünk kell egy kérdésre. Mi történik akkor, ha öt, tíz, húsz év múlva új európai háború jön. A felelet keresvesen egyszerű: az európai népek eltűnnek a történelem színpadáról. Egy új európai háború után Európából a szó legszorosabb értelmében csak füsttőlgyő romok maradnának meg, és az európai nemzetek úgy oszlanának szét ebben a porban és hamuban, mint a gótok és a vandálok Afrika homokjában. Ha szabad ehhez egy személyes véleményt hozzáfűznöm: én nem hiszek egy új európai háborúban. Véleményem szerint senki sincs Európában ma és nem lesz holnap sem, aki háborút merne indítani és háborút tudna folytatni. Az európai fejlődés tehát nagyjából ugyanazon az úton fog haladni, mint Amerikában, legfeljebb többet őriz meg a múlt értékeiből, mint Amerika fejlődése.

De valóban ezen az úton megy-e tehát Amerika fejlődése? Érzem a kételkedést, amely azt a képet nézi, amelyet a kétezredik évről rajzoltam és ezért meg kell mondanom, hogy az árnyalatok tőlem valók, de a rajz elemeiért sem a szerzői dicsőség nem jár ki nekem, sem a szerzői felelősség nem terhel. Az angol-szász világot mindig sokkal erősebben foglalkoztatta a jövő kérdése, mint a kontinentális Euró-

pát. Újra meg újra éleselméjű vizsgálatok veszik sorra a jelennek és a jövőnek a nagy kérdéseit, és tudósok, akadémikusok, püspökök, államférfiak hihetetlen élességgel és elképesztő bátorsággal vonják le a megállapításaik konzekvenciáit. Legyen szabad csak arra utalnom, hogy a hivatalos angol egyháznak egy gyülekezete nem régen a birth control, a születések korlátozása mellett foglalt állást, aminél merészebb szakítást régi tradíciókkal és merészebb ujjmutatást a jövő felé igazán nehéz elképzelni. Az a vázlat, amelyet a kétezredik évről rajzoltam, az enyém, de a kétezredik év állapotainak ez az elképzelése úgy szólván általános az angol-szász világban.

Marad hátra annak a megállapítása, melyek azok a tendenciák a mi életünkben, amelyek hetven év múlva vagy száz év múlva — pedantériának itt semmi értelme, ötven év se ide, se oda — az üvegfalú házakhoz vezetnek és az üvegfalú házban a mi napi öt órát dolgozó fiatalemberünkhöz. Nagyon leegyszerűsítve mindent, elhárítva száz olyan szálát, amely mind egymás mellett fut a történelem nagy szövőszékén, hogy az eljövendő élet szövetében felszillanjon és az emberiség jövendő életformáit kialakítsa, az első és legfeltűnőbb tendencia az, hogy a történelem megvalósította Goethe álmát: minden

nemzet olyan fájdalmasan érzi a szomszédai baját, mintha az ő bajai lennének. De hogy a költőnek ne legyen egészen igaza és hogy azoknak a megfordított álmodozóknak is igazuk legyen, akik a nemzetek életében és az egyes ember életében csak az érdek és csak az ököl uralmát látják, ezt az állapotot nem valami szívbeli elzárkózás és lelki felmagasztosulás teremtette meg, hanem a búza és a rozs, a vas és a réz, a sajt és a tojás, egyszóval a gazdasági életnek olyan összeszövődöttsége az országhatárokon keresztül, amelyet a világ eddig még sohase látott. Hogy megint csak Goethe-hez térjek vissza: a Faust-beli derék úr a maga középkori városa biztos falai körül sétálgatván, legkedvesebb ünnepi szórakozásként örömmel hallgathatta „wenn unten in der Türkei die Völker aufeinander schlagen“. Ma azok, akiknek az élet javaiból legtöbb jut ki, de a szerényebb sorúak is, tulajdonképpen ahányan vagyunk, inkább arra hajlunk, hogy elzöldüljünk az ilyen romantikus hírre. És igazunk van, mert nem is kell hogy a népek valahol egymásra csapjanak. Elég az, ha — mint egy okos ember a háború előtt mondta — például Barcelonában sztrájkba lépnek a kikötőmunkások. Barcelonában sztrájkba léptek a kikötőmunkások és Budapesten csődbe ment egy tojáskereskedő. Vagy: a

kínaiak egyszerre nem akarják venni a Standard Oil petróleumját. Erre Budapesten tíz alkalmazottját dobja utcára egy vállalat. Amerikában és Angolországban sokáig azt hitték, hogy nem kell vele törődniök, hogy Európában vagy Ázsiában milyen bért kapnak a munkások. Holnap ennél fontosabb kérdése talán nem is lesz az amerikai és az angol gazdasági életnek; és nem is az amerikai és az angol munkások lesznek azok, akik a legjobban fájdtják a fejüket ezek miatt a kérdések miatt, hanem a nagy munkaadók, a Fordok és Rockefellerek, akiknek életérdeke lesz, hogy Yokohamában és Singaporem-ban is nagy béreket fizessenek a vállalkozók a munkásaiknak.

Vonat és automobil és repülőgép, telegráfrót és rádió és film a másik oldalon dolgoznak azon, hogy az emberiség életét egy nagy egységbe foglalják. Soha ideák ilyen gyorsan nem repültek, mint ma. Egy szellemi mozgalom kiindul ma, mondjuk Bécsből és tíz év alatt felszántja és felboronálja az Egyesült Államok szellemi életét. Egy könyv megjelenik Berlinben és félév múlva angol nyelven olvassa el egymillió ember. Egy dal népszerűsége hetek alatt hullámzik át az óceánon; és az angol cserkészmozgalom néhány év alatt meghódítja Európát.

Mi következik mindebből? A nemzeteknek nincsenek privát ügyeik többé. A nemzeti szuverenitás holnap mást fog jelenteni, mint ma. És abban a mértékben, amint a világ köztudatában szentté válik a legkisebb nemzetnek is a maga kultúrájához, szabadságához, tehetségeinek teljes kifejtéséhez való joga, abban a mértékben kell a legnagyobb nemzeteknek is eltűnniök, hogy úgynevezett belső ügyeikbe beleszól nemcsak a nemzetközi közvélemény bírálata, hanem nemzetközi fórumok döntése is. Országhatárok ma megvannak, de a fejlődés repülőgépe régen átrepült felettük. Érdekek és ideák régen átluggatták őket. A régi anekdota megállapítása érvényes rájuk: meghaltak, de még senki sem merte nekik megmondani.

A másik vezetőtendencia az emberiség életében, megint nagyon leegyszerűsítve, a mezőgazdaság átalakulása és a mezőgazdaság helyzetének megváltozása a világgazdaságban. Hogy röviden megállapítsuk, miről van szó: a mezőgazdaság követi az ipar útját és átalakul laboratóriummal és gyárrá. Az ember évezredekig küzdött a földdel. A földdel való magányos küzdelemnek ez a megindító drámája véget ért. A nagy mezőn megjelenik a gép. Ha értelme lenne annak, hogy egy eljövendő korszak tanulságait mai életünkre alkalmazzuk, akkor azt kellene mondani,

siessünk ki tavasszal és nyáron a mezőre és igyuk fel a szemünkkel a kis búzatábláknak emberközelséget éreztető, embermunkát hirdető, megható szépségét, mert az emberiség életének következő korszakában ilyen kis búzatáblákat nem látunk többé. Látunk majd olyasmit, amit Amerikában már ma is látni: búzavetést százezer hektáron, egy búzaóceánt, amelynek a földjét tudományos munka kereste ki, amelynek a magját tudományos munka válogatta, amelynek a táplálásáról tudományos munka gondoskodik, de amely csak vetéskor és aratáskor lát traktort és embert. Búzagyar. Nem szép szó. De egy ilyen száz-ezer hektáros amerikai búzagyar vezetője mosolyogva vonogatta a vállát, amikor a mezőgazdaság válságáról és a farmerek panaszairól kikérdezték. Neki nincsenek panaszai. Ő ötven százalékkal olcsóbban termel, mint a farmerek és ő nem érzi, hogy a mezőgazdaság krízisben van. A farmerek tovább is panaszkodni fognak; és a búzagyarak meg fogják hódítani Amerikát.

A civilizáció élén haladó országok életében évtizedek óta mutatkozik az a tendencia, hogy a mezőgazdasággal foglalkozó lakosság arányszáma csökken és az iparral foglalkozó lakosság arányszáma nő. Ez a folyamat Amerikában nemcsak feltarthatatlan és

nemcsak nem lehet rajta változtatni olyan szimpatikus jelszavakkal, mint az volt egy-két évtizeddel ezelőtt, hogy: vissza a faluba, hanem alighanem rohamosan fog gyorsulni az elkövetkező évtizedekben. A mezőgazdaság egyre többet fog termelni és egyre kevesebb emberre lesz szüksége. Ez sok mindenféle konzekvenciával jár, egyebek között egy olyannal, amit csak némi habozás után és némi melankóliával mond ki az ember: Amerikában egy igen távoli jövőben a falu alighanem eltűnik az ország jövődő életéből. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy nem lesznek települések hegyek között, vagy folyók mellett. Különösen nem jelenti azt, hogy nem lesznek emberek, akik állandóan a nagy mezőgazdasági üzemek valamilyen centrumában élnek, de alighanem jelenti azt, hogy azt a falut, amelyben a tehénke reggel kijött a házból, hogy a csordás a többi tehénnel kihajtsa a legelőre, amelyben a libák kijöttek a házakból, hogy a gyerekek felhajtsák őket a domboldalra, amelyben a gazda kiment, hogy két lovával a kis földjét felszántsa: ez az életforma, ez a gazdasági egység és kulturális egység Amerikában megszűnik. Pár évtizeddel ezelőtt egy nemzetközi ijedelem azért akarta a szülések számát korlátozni, mert a meghökkent Malthus ráijesztett az emberiségre, hogy

nem lesz elég ennivalója. Ha kissé paradox módon akarjuk összefoglalni a helyzetet, azt mondhatjuk, hogy az emberiség szaporodását azért akarják ma világszerte korlátozni, mert túlságosan sok az ennivaló. Ez természetesen csak paradox megfogalmazása annak a mindnyájunkat megalázó, borzalmas és alávaló faktumnak, hogy a világ mai elhelyezkedése, országközi rendje és gazdasági kialakulása szerint a termelésnek egyre kevesebb emberre van szüksége. A termelés legfeleslegesebb faktora ma az ember. És a következő évtizedekben nemcsak a búzagyárak fogják egyre nagyobb tömegekben ontani a búzát, hanem az egész termelés egyre bővebben ontja majd a produktumait. A fékevesztett gép. Minden gép éppen azt, amit termelnie kell: automobilt, mint Ford Amerikában, cipőt, mint Bata Csehországban, műselymet, mint az I. G. Németországban. Senkinek nem lehet többé kétsége arra nézve, hogy a világon már ma lehetne annyi búzát termelni, hogy mindenki jóllakjon, annyi cipőt, hogy senkinek se kelljen mezítláb járni, annyi selymet, hogy mindenki selyemben járhasson és annyi automobilt, hogy minden öt lélekre essen egy, mint Amerikában. De ha ez így van, ez azt jelenti, hogy egy kényelmes meggyőződés, amellyel máig annyian nyugtatták meg a lelkiismeretü-

ket, halálra van ítélve. Ez a kényelmes meggyőződés a következő: mindig volt szegénység és nyomor a világon és mindig lesz. Eddig is az emberiséggel való szolidaritás pogány megtagadása volt, a legbotrányosabb árulás más emberekkel szemben való kötelességeink ellen, a leggonoszabb herézia egész civilizációnk szelleme ellen. Ennek a botrányos hazugságnak vége. Nem arról van szó, hogy mindenki francia pezsgőt reggelizhessen és ezüst rókát ajándékozhasson ... mondjuk a feleségének. De az angoloknak egy kedvelt szavával élve: *rezonábilis* jólét mindenkinek juthatna, és emellett még a gazdag emberek még gazdagabbak lehetnének. Ez nem kisebb vagyonú embernek a meggyőződése, mint Henry Fordé, akinek egy kissé értenie kell hozzá, mert ezzel az elvvel szerzett magának harminc év alatt valami kétmilliárd dollárt.

Amerikában sok furcsa dolog van. Sok különös és sok bámulatos. Engem Amerikában eltöltött évek alatt semmire rendített meg jobban, mint egyik első sétám egy newyorki külvárosban. Kis házak állnak egymás mellett. Dísztelenek, sőt rútak. De ha az ember benéz az ablakon, akkor látja, hogy a rútházakon belül öt-hat tiszta szoba van, fürdőszobával, meleg, hideg vízzel, jó bútorokkal, gramofonnal, rádióval. Kint garage Ford-autóval. És ezekben a

házakban munkások laknak. Ha ez Amerikában lehetséges volt (normális időkben; — ma ott is baj van), akkor lehetséges lesz ez az egész világ. Ford áttelepszik Európába. Tehát holnap, holnapután, egy generáció múlva. Ma a fékjét vesztett gép erősebb az embernél. De a termelésben azért mégis az ember a főszereplő. Civilizációnk egyre komplikáltabb és érzékenyebb mechanizmus lesz. Ma is gépek szállítják már a vizünket, a világításunkat, a híreinket. Holnap — mint abban a newyorki házban — levegőnk is. Ha a gépek megállnak, napok alatt össze kell omolnia egy közösségnek. A gépet kezelő embernek elégedett embernek kell lennie, felelősséget érző embernek, a társadalom céljaival szolidáris embernek. A gép ma azt a tulajdonságát mutatja meg, hogy feleslegessé tud tenni embereket. Holnap megmutatja majd, hogy ember nélkül nem tud semmit és ember nélkül nem más, mint néhány tehetetlen és ostoba ércdarab.

A döntő ez: nem kell, hogy nyomor legyen a világon. A nyomor megszüntetése a világon organizáció kérdése. Ez az organizáció meg fog születni, és a kiépítésében olyanok vesznek részt, akik rövid ideje még nem is álmodtak ilyen munkáról.

Ma járunk-kelünk a magunk kis világában, loholunk és lihegünk. És halottak kormányoznak bennün-

ket: halott ideák, halott vezetők, halott életformák. Nemzetek egymásra vannak utalva. Kitűnő államférfiak reprezentálják őket. Ezek a kitűnő államférfiak a magánéletben feddhetetlen gentlemanek, lojális társak, az igazmondás fanatikusai. Mikor a nemzeteik nevében elkezdenek tárgyalni, akkor tolvajoktól és rablóktól, de a legjobb esetben elszánt kupecektől kérik kölcsön a moralitásukat. És mi mindnyájan rádiót hallgatunk és automobilon járunk, de körülbelül barlanglakó őseink erkölcsénél és szolidaritásérzéseinél tartunk. És jó, ha nem támad fel bennünk annak a tengerben élő őznek a természete, amelyik millió évekkel ezelőtt a származástan tanítása szerint nagy szerepet játszott családfánkon: a cápáé. Cápa ősunket nehéz megtagadni. És egy darabig megint úgy látszott, a cápa lesz eljövendő generációk ideálja. Néha ma *is* úgy van, hogy semmi nem látszik megbukottabbnak, mint a humanizmus, a gyengédség, a jóság, a szeretet, egyszóval Názáret. Van-e Nazaretnak ma reménye a sikerre? Nem sok. De a történelem most csinálja meg leggrandiózusabb tréfáját: Nazaretnak segítségére jön a laboratórium. Paradicsom lehetne a föld, mondja Dosztojevszkij ha akarjátok. Hát nem akarjuk. A laboratórium és a gép azt mondja: paradicsom lesz a föld, akár akarja-

tok, akár nem. Ma átalakulóban és változóban van körülöttünk minden: házak és határok, életformák és erkölcsi fogalmak. A német bölccsel szólva: csak két csoda marad meg örök időkre: a csillagos ég a fejünk fölött és az erkölcsi törvény a szívünkben. Egy nagy körforgás befejeződik, egy évezredes ciklus lezárul, az idea csselfogása sikerül: amit az Ige nem tudott elérni, eléri a laboratórium, az ember kénytelen lesz szeretni embertársát akár akarja, akár nem.

Biró Lajos tiszteletére rendezett ünnepi vacsorán elmondta

Dr. KERPEL JENŐ:

Biró Lajost testi valóságában ma először láthatom, de azért volt már vele néhány találkozásom.

Az első még gimnazistakoromra esett, amidőn a „Glória” és a „Kánszállási emberek” novellái kerültek a kezembe, ezek a hatoldalás drámák, bennük kemény plain-air-alakok, süvítő cselekmény és a katasztrófa irgalmatlan kirobbanása. 1914 előtt sok feminin finomságú írója volt az akkor új magyar irodalomnak, de felfokozottan férfias alig egy-kettő, köztük is a legplasztikusabb Biró Lajos. Ez a férfiaság azonban nemcsak a megmintázás szobrászi erejében dolgozott, hanem abban a bátorságban is, amely egy középkorban tagolt társadalom sorompóit döngette.

A második találkozásom huszonnyolc tavaszán történt New Yorkban. A Waldorf-Astoria szálló egy bankett-termében, mint egy tanulmányi társaság angol speakere szóltam, előbb amerikai írókról, akiket ismerünk és tisztelünk, azután magyar írókról, akik győztesen vonultak a Broadway színházaiba és

Hollywood stúdióiba, mint Biró Lajos. S ahogy befejeztem a szót, hirtelen egy szép szál ember termett mellettem és kúnszállási keménységgel szorította meg a kezemet: „Köszönöm, amit Lajosról mondott”. Mr. John Biró volt, az író fivére, egyben legjobb barátja és fegyvertársa, össze is jöttünk utóbb egy kis magyar vendéglőben és ez a pompás csupaszív ember a Hetedik Avenue magasvasútjának tőszomszédságában a két Biró-fivér és Ady Endre nagyváradi éjszakáiról mesélt.

A harmadik találkozás színhelye a Hudson partján álló International House. Péntek este volt, a hetenkénti szabad vita ideje, a férfidiákok társalgójában. Csupa fiatalember, a Columbia-Egyetem" hallgatói, kinek New Jersey, kinek Kansas, kinek South-Carolina a szűkebb hazája. Abban azonban valamennyi egyforma, hogy a maga véleményét mint egy kinyilatkoztatást adta elő, úgyhogy már azt a bizonyos bibliai füstgomolyt is látni véltem arcukat előtt, pedig csak kurta angol pipákból szállott. Ezen az estén a téma az amerikai film giccsesrege volt. A fiúk, mint megannyi H. L. Mencken-sátánfióka, egyszerűen darabokra tépték az egész happy-endes maszlagot. De azután arról kezdtek vitázni, hogyan lehetne felépíteni az új, az emberi, a költői

filmet. S ekkor egyikük vágott ösvényre hivatkozott, a „Last Command”, a „Way of all Flesh” irányára, amelyeket egy európai író teremtett, magyar író, a Hungarian writer, Biró Lajos. És ez a név feldobódott, s a második, a harmadik, az ötödik elkapta s ahány állambeli tájszólás jelen volt, mind erről a vendég íróról hadart s neki hódolt, aki elhozta a stúdiók édesített atmoszférájába az emberi sorsot és az emberi szenvedést.

Erről az estéről felindultan tértem a szobámba. Úgy éreztem, hogy Biró Lajosnak érdemes volt írni és érdemes volt egy évtizeden át a számkivetett útját járni. De azt is: nem elég, hogy az amerikai ifjúság kösse be azt a sebet, amelyet rajta honi csatlósok ütöttek. És még azon éjjel megírtam cikkemet: „Ungarische Dramatiker im Ausland”, s másodnapra a németek vezető amerikai lapja, a New Yorker Staats-Zeitung und Herold százhuszezer példányszámú vasárnapi irodalmi mellékletének első két kolumnája lengette meg zászlaját Biró Lajos előtt.

S mikor hazajöttem, és Amerikáról, a legnagyobb élő magyar publicista jóvoltából, a Pester Lloyd hasábjain számolhattam be, első dolgom volt megírni newyorki cikkem budapesti pendantját: „Ungarns Kulturträger in Amerika”. Benne a Paramount

producer-igazgatóját, Henry Salisburyt szólaltattam meg, aki látogatásomkor elmondotta Biró Lajos harcát a befektetésüket féltő, happy-endet követelő tőkésekkel, hogyan győzött az író művészetben és sikerben, amiért is, úgymond, „Biró Lajos a film dramaturgiájának új szakát jelenti”. Ez a tárcám azonban többet akart, mint egy írói eredmény le-
rögzítését. Igazságot követelt valaki számára, akit nem megbocsájtás, hanem hódolat illet.

Boldogok vagyunk, hogy érkezett az idő, amikor egy villanyfényes teremben vethetjük fel a számonkérést: mért kellett ennek az országnak egy évtizeden át nélkülöznie Biró Lajost? A vezércikkei miatt, amelyek Szent-János-tüzek voltak a progresszív társadalom síkjain? Hisz oly magasan szálltak a napipolitika taktikai seregmozdulatai felett, hogy csak a gonoszság és butaság zsellérei akarhatták mélyebbre húzni. Náluk csupán az irodalom egyes politikusai sötétebbek, akik megkísérelték távolléte alatt agyonhallgatását. Azonban valamennyien tudjuk: az irodalomtörténet e debreceni Juhászai, még ha franciául tilinkóznak is, szívesen csak a barmokat tartják számon, — de kihalt belőlük a legnemesebb hajdani pásztori ösztön: az olvasás a csillagokban.

Ha valaki szavára hallgasson Biró Lajos, úgy a

húszévesek és harmincévesek nemzedékére, amelyek arra kérik: maradjon itthon sokat és írjon nekik sokat, mert szükségük van rá. Nemcsak a társadalomban, amely horogkereszt és falanszter között vergődik, hanem méginkább önmaguk meghasonlottságában. Egy költő, aki fiatalabb valamennyiünkénél, versében „Autóút Los Angelestól a tengerig” kiáltja ki ezt a lelki ínséget:

„Hol vannak az istenek itt? —

Jaj neked, ember, örökre elűzted a páni erőket.”

Ez a legfiatalabb költő: Biró Vera. A Biró Lajos férfiúi és apai bölcsességének és jóságának pedig illik őt kézenfogni és vele az egész új nemzedéket.

A Magyar Cobden Szövetség köszöni, Mester, hogy eljött közénk és így elmondhatjuk önnek, hogy soha és sehol, még a Csendes-óceán partján sem lehet magányos, mert tízezrek üzennek felé dróttalanul kábelező szeretetükkel.

COBDEN RICHARD.

Cobden Richard angol államférfi, szül. Dunfordban (Sussex) 1804. június 3., meghalt 1865 április 2. Miután atyja elvesztette vagyonát s családját nagy nyomorban hagyta, Cobden juhokat őrzött, majd csekély iskolai tanultsággal Londonba ment, ahol egyik rokona kartongyárában kapott alárendelt állást. Óriási szorgalmával rövid időn belül a gyár külföldi ágensévé küzdötte fel magát s ebben a minőségben beutazta Európa és Északamerika jórészét; nem-sokára résztulajdonosa volt Manchesterben egy kartongyárnak, amelyet célszerű újításaival felvirágoztatott. Ekkor adott ki két politikai röpiratot: Anglia, Írország, Amerika és Oroszország címek alatt, amelyekben kedves eszméjét, az államok szabadkereskedelmi összeköttetésén alapuló békét hirdeti. Röpiratai hatottak s ennek köszönheti, hogy 1835-ben megalapíthatta az Athenaeumnak nevezett intézetet, mely az iparosifjak szellemi kiképzésére volt szentelve. Cobden ezután keresztülvitte, hogy Manchester igazgatását az arisztokrata földesúr kezéből egy választott községi tanács vette át, melynek ő is tagja volt. Csakhamar a kereskedelmi kamara elnökévé

választották. Itt indítványozta 1838-ban, midőn a gabonatorvény módosítását hozták szőnyegre, hogy ezt a törvényt, mely csak a földbirtokos arisztokratáknak használ, töröljék el teljesen. Indítványát 1838 december 13-án fölterjesztette a parlamenthez s az iparosok számtalan kérvénye csatlakozott hozzá. Cobden megalapította a híres Anti-Corn-Law-League-t és bámulatos buzgósággal működött ennek szervezése körül, folyton hirdetve a föltétlen szabad kereskedés megvalósítását. 1841-ben a parlamentbe választották s ettől kezdve öt ülészakon át folytatta lelkes harcát a földbirtokos arisztokraták ellen, beszédeiben erőteljes színekkel festve a nép nyomorát, míg végre az 1845. évi rossz termés általánossá tette a mozgalmat, melyhez most már a középosztály is csatlakozott. Peel Róbert elismerte, hogy engedni kell az ország kívánságának s 1846-ban három évi időtartamra fel akarta függeszteni a gabonatorvény hatályát. Cobden ezzel nem elégedett meg és a törvény eltörlését követelte. Végre 1846 júniusában, az úgynevezett monstre-vita után Cobden győzött és Peel maga elismerte, hogy a nagy reform főérdeme őt illeti. Nyilvános adakozásból 100.000 fonttal tisztelték meg követői. 1849-ben Palmerston a whig-minisztériumban egy tárcát ajánlott fel neki, melyet

azonban Cobden nem fogadott el, hanem nagyobb utat tett Európában, hol mindenütt nagy kitüntetésekkel, ovációkkal fogadták. Eközben Westriding kerület (Yorkshire) 38.000 szavazattal képviselőjévé választotta s 1849-ben az ő közreműködésével törölte el a parlament a híres Navigations actot. Cobden most a szavazatjog kiterjesztésén és a béketársulatok szervezésén működött s az előbbi célból az Anti-Cornlaw-League helyébe a Financial-Reform-Associationnal egyesült választási reformszövetkezetet léptette. Lelkesen szónokolt Palmerston beavatkozási politikája ellen és 1853-ban népszerűsége rovására, az Oroszországgal való háború ellen izgatott. 1857-ben bizalmatlanságot is szavaztatott a kormánynak, azonban az új választásoknál a háború-párt legyőzte Cobdenéket. Cobden Amerikába ment s még utazása alatt képviselővé választották, az újból kormányra lépő Palmerston pedig a kereskedelmi tárcával kínálta meg. Cobden azonban mindkét állást elutasította, mert nem akarta magát egyik párthoz sem kötni. Folytonos összeköttetésben állott a magyar emigrációval és kivált Kossuthtal, s ügyüket magáévá tette. 1860-ban lényeges része volt az angol-francia, szabad alapokon nyugvó, híres kereskedelmi szerződés megkötésében s tovább működött, mint a parlamentnek

független tagja. Több röpiratot adott ki a békés haladás érdekében (például *The tree panics*). Bright parlamentreformi mozgalma alatt Cobden határozott állást foglalt a déliekkel küzdő északamerikai államok mellett. 1864 őszén tartotta utolsó nagy beszédét, ismét a beavatkozási politika ellen szónokolva, de erre előállott régi mellbaja és vissza kellett vonulnia a politikától. Betegsége dacára részt szeretett volna venni a kanadai kérdés békés megoldásában, ezért Londonba is utazott, ahol azonban utolérte a halál. A híres államférfi emlékére barátai Cobdenklubot alapítottak, melynek főcélja a szabadkereskedelmi eszmék terjesztése, s mely évenként megüli vezérének emlékét. Több szobrot emeltek neki és pedig nemcsak hazájában, hanem a külföldön például Verviersben is. Cobden politikai dolgozatai: *The political writings of Richard Cobden* cím alatt 1867-ben jelent meg két kötetben, beszédeit pedig 1870-ben adták ki: *Cobden's speeches on questions of public policy* címmel. — L. Salis-Schwabe: *R. Cobden* (Paris 1879); Holtzendorff: *R. Cobden* (Berlin, 1874); Morley: *The life of R. Cobden* (két kötet, London 1881); Léon Say: *Cobden* (Paris 1892).

Hegedűs Lóránt.

(Pallas Lexikon.)